

Podsystemy ochronne państwa (I)

Ogólny wstęp wprowadzający do tematu podsystemów ochronnych państwa. Cele lekcji sformułowane w języku ucznia dotyczą specyfiki podsystemów ochronnych państwa i jego komponentów.

Opis komponentów podsystemów ochronnych polskiego systemu bezpieczeństwa narodowego (służby specjalne, wymiar sprawiedliwości, służby graniczne, służby ratownicze, inspekcje i straże, zarządzanie kryzysowe). Ilustracja 1 przedstawia na schemacie elementy podsystemów ochronnych polskiego systemu bezpieczeństwa narodowego

Opis komponentów wymiaru sprawiedliwości w Polsce. Ciekawostka wskazująca na Prokuraturę jako organ ochrony prawnej a nie element wymiaru sprawiedliwości. Ilustracja przedstawia budynek Sądu Najwyższego

Opis wymiaru sprawiedliwości jako elementu władzy sądowniczej. Ilustracja przedstawia schemat władzy sądowniczej w Polsce. Polecenie 1 dotyczy roli Trybunału Konstytucyjnego i Trybunału Stanu w zapewnianiu bezpieczeństwa.

Scharakteryzowano sądy szczególne, do których zalicza się sądy administracyjne i sądy wojskowe. Polecenie 2 dotyczy wskazania dlaczego sądy powszechne nie orzekają w sprawach przestępstw popełnionych przez żołnierzy. Ilustracja przedstawia rozprawę przed sądem wojskowym.

Charakterystyka Służby Więziennej. Aplikacja interaktywna przedstawia zadania Służby Więziennej.

Opis liczebności i struktury organizacyjnej Służby Więziennej. Ilustracja przedstawia funkcjonariuszy Służby Więziennej transportujących więźniów.

Wskazanie na formacje takie jak: Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego (ABW), Agencja Wywiadu (AW), Centralne Biuro Antykorupcyjne (CBA), a także Służba Wywiadu Wojskowego oraz Służba Kontrwywiadu Wojskowego jako te, które zaliczamy do służb specjalnych. Ciekawostka dotycząca braku legalnej definicji służb specjalnych. Charakterystyka ABW i opis jej zadań.

Charakterystyka Agencji Wywiadu. Aplikacja interaktywna 2 przedstawia zadania Agencji Wywiadu.

Opis organizacji i funkcjonowania Centralnego Biura Antykorupcyjnego. Ilustracja przedstawia logo Centralnego Biura Antykorupcyjnego

Terminy dotyczące podsystemów ochronnych państwa: korupcja, osoba fizyczna, osoba prawna, wymiar sprawiedliwości

Cztery ćwiczenia interaktywne.

Bibliografia:

- Źródło: *Strona internetowa Służby Ochrony Państwa*, dostępny w internecie: <https://www.sop.gov.pl> [dostęp 11.04.2021].

Podsystemy ochronne państwa (I)

Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Służba Więzienna czy prokuratura nie wydają się w żaden sposób ze sobą powiązane. Jako obywatele mamy świadomość ich istnienia. Czy wiemy jednak, jaka jest ich rola? Zadaniem tych i wielu innych instytucji jest ochrona obywateli oraz bezpieczeństwa publicznego, o czym więcej dowiesz się w trakcie tej lekcji.

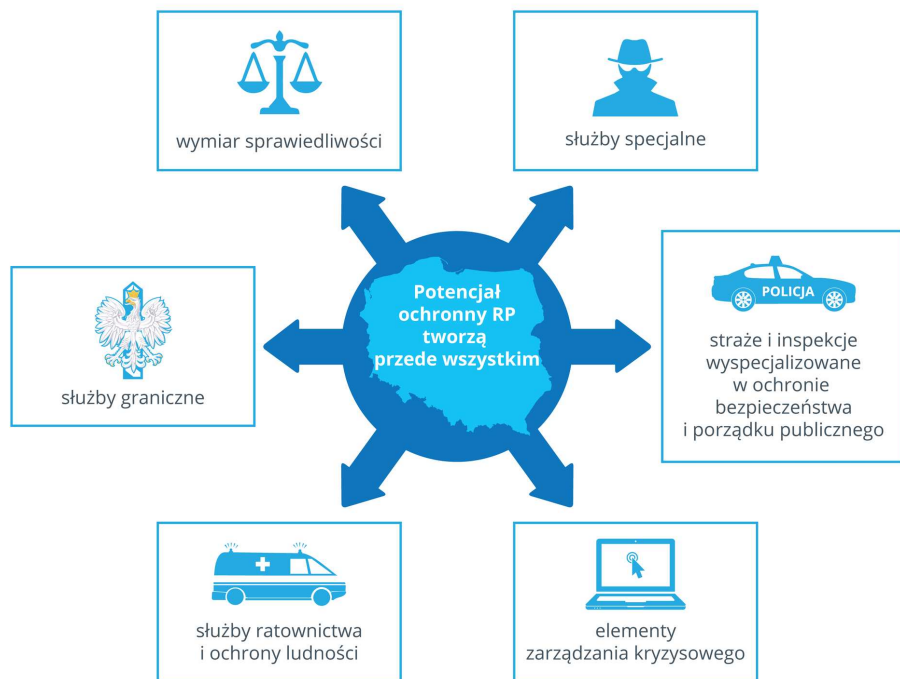
W celu zrozumienia tego materiału sprawdź lub przypomnij sobie czym jest podsystem ochronny i jakie zajmuje miejsce w systemie bezpieczeństwa narodowego.

Nauczysz się

- wymieniać podsystemy ochronne państwa tworzące jego potencjał ochronny;
- przedstawiać zadania poszczególnych podsystemów ochronnych państwa;
- charakteryzować i oceniać rolę podsystemów ochronnych oraz instytucji odpowiedzialnych za ich realizację.

1. Podsystemy ochronne

Gdy mówimy o **podsystemach ochronnych polskiego systemu bezpieczeństwa narodowego**, mamy przede wszystkim na myśli systemy i instytucje, których zadaniem jest ochrona obywateli oraz bezpieczeństwa publicznego. Przedstawiono je na poniższej ilustracji.

Podsystemy ochronne polskiego systemu bezpieczeństwa narodowego

Źródło: Dariusz Adryan, licencja: CC BY 3.0.

Wszystkie wymienione elementy łącznie tworzą **potencjał ochronny Rzeczypospolitej Polskiej**. O jakości tego potencjału decyduje sprawność i efektywność podsystemów ochronnych polskiego systemu bezpieczeństwa narodowego.

2. Wymiar sprawiedliwości oraz organy ochrony prawnej

Zgodnie z art. 175 Konstytucji RP **wymiar sprawiedliwości** w Polsce sprawują: Sąd Najwyższy, sądy powszechne oraz sądy szczególne (administracyjne oraz sądy wojskowe).

Ciekawostka

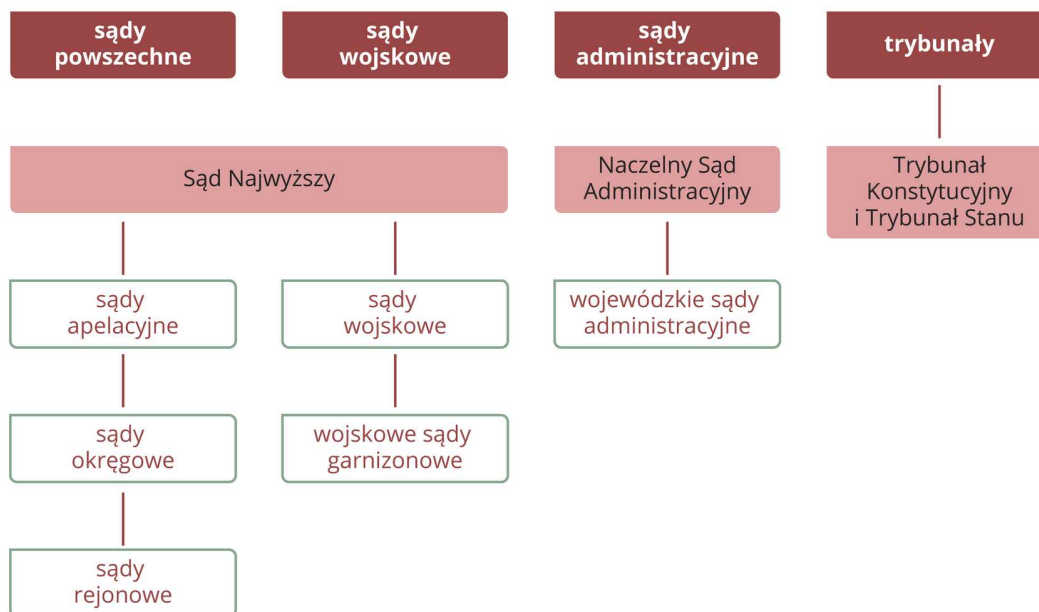
W mediach bardzo często do organów wymiaru sprawiedliwości błędnie zalicza się również prokuraturę, gdy tymczasem jest to organ ochrony prawnej. Ponadto można ją zaliczyć również do organów ścigania (podobnie jak Policję), których zadaniem jest wykrywanie przestępstw i ściganie ich sprawców.

Budynek Sądu Najwyższego

Źródło: Robert Wielgórski (<https://commons.wikimedia.org>), licencja: CC BY 3.0.

Wymiar sprawiedliwości jest integralnym elementem szerszej władzy sądowniczej, której struktura została przedstawiona na poniższym schemacie.

Struktura władzy sądowniczej w Polsce

Źródło: Andrzej Bogusz, licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 1

Korzystając z internetu i/lub wiedzy zdobytej na innych lekcjach, krótko wyjaśnij, jaką funkcję w zapewnianiu bezpieczeństwa państwa pełnią Trybunał Konstytucyjny i Trybunał Stanu.

Poza systemem sądów powszechnych znajdują się **sądy szczególne**, do których zalicza się sądy administracyjne i sądy wojskowe. **Sądy administracyjne** kontrolują działalność organów administracyjnych, w tym rozpatrują spory i orzekają w sprawach z nimi związanych. Natomiast **sądy wojskowe** w czasie pokoju orzekają w sprawach przestępstw (oraz ewentualnie wykroczeń) popełnionych przez żołnierzy w czynnej służbie wojskowej. W swoim postępowaniu sądy szczególne stosują te same zasady, co sądy powszechne.

Polecenie 2

Wyjaśnij, dlaczego sądy powszechne nie orzekają w sprawach przestępstw popełnionych przez żołnierzy w czynnej służbie wojskowej.

Rozprawa przed sądem wojskowym

Z instytucjami wymiaru sprawiedliwości ściśle współdziałają **organy ochrony prawnej**, do których zaliczyć należy przede wszystkim prokuraturę i Służbę Więzienną.

Prokuratura nie tylko ściga sprawców przestępstw, ale również czuwa nad przestrzeganiem praworządności. Na jej czele stoi prokurator generalny będący równocześnie Ministrem Sprawiedliwości, któremu podlegają prokuratorzy zatrudnieni w jednostkach organizacyjnych prokuratury.

Ciekawostka

W niektórych państwach świata praktykuje się łączenie funkcji ministra sprawiedliwości oraz prokuratora generalnego, a w innych sprawują je dwie różne osoby. W Polsce w 2010 r. nastąpiło rozdzielenie funkcji prokuratora generalnego i ministra sprawiedliwości. W 2016 roku zostały one ponownie połączone.

Przepisy Konstytucji RP nie określają bezpośrednio przyjętego w Polsce modelu prokuratury i nie precyzują jej miejsca w strukturze ustrojowej państwa. Z tego względu organizacja, zadania oraz postawy funkcjonowania prokuratury zostały opisane w Ustawie z 28 stycznia 2016 r. Prawo o prokuraturze.

Podstawowe zadania prokuratorów to: prowadzenie albo nadzorowanie postępowania przygotowawczego w sprawach karnych oraz sprawowanie funkcji oskarżyciela publicznego przed sądami. Szczegółowy zakres uprawnień i obowiązków prokuratorów występujących w takich sprawach regulują przepisy określające przebieg postępowania karnego.

Do 3 kwietnia 2016 roku istniała osobna **prokuratura wojskowa**. Została zlikwidowana, a w prokuraturze cywilnej utworzono komórki do zajmowania się sprawami wojskowymi¹.

Polecenie 3

Organizacja oraz zadania prokuratury nie zostały opisane w Konstytucji RP. Opierając się na informacjach zaczerpniętych z innych źródeł wyjaśnij, czy taki stan rzeczy można traktować jako przejaw osłabienia i marginalizacji tej instytucji.

Służba Więzienna (SW) jest umundurowaną i uzbrojoną formacją apolityczną podległą ministrowi sprawiedliwości, która ma własną strukturę organizacyjną i realizuje zadania w zakresie wykonywania tymczasowego aresztowania, kar pozbawienia wolności oraz środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności. Podstawowe zadania SW prezentuje poniższa grafika interaktywna.

Zasób interaktywny dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/b/P13CzkE5V>

Podstawowe zadania Służby Więziennej

Źródło: Tomorrow Sp.z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Struktura organizacyjna Służby Więziennej obejmuje Centralny Zarząd Służby Więziennej, okręgowe inspektoraty Służby Więziennej, zakłady karne, areszty śledcze oraz ośrodki szkolenia i doskonalenia kadr. W Służbie Więziennej służbę pełni ok. 27 tysięcy funkcjonariuszy. Ponadto zatrudnia ona także ok. 3000 pracowników cywilnych.

Funkcjonariusz Służby Więziennej

Źródło: T. Wózek (Tomorrow Sp. z o.o.), licencja: CC BY 3.0.

3. Służby specjalne

Przyjmuje się, że podmiotami realizującymi specjalne zadania ochronne w Rzeczypospolitej są: Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego (ABW), Agencja Wywiadu (AW), Centralne Biuro Antykorupcyjne (CBA), a także Służba Wywiadu Wojskowego oraz Służba Kontrwywiadu Wojskowego. O dwóch ostatnich przeczytasz w e-materiale pt. [Struktura i organizacja Sił Zbrojnych RP](#).

Ciekawostka

Polskie prawo nie definiuje pojęcia **służb specjalnych**. Ten mankament został uwypuklony w *Białej księdze bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, w której stwierdzono potrzebę uchwalenia jednolitej ustawy definiującej i katalogującej działania specjalne (operacyjno-rozpoznawcze) oraz określającej dla wszystkich służb: kto, kiedy i w jakich okolicznościach, a także za czyją zgodą może te działania prowadzić.

Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego (ABW) jest służbą specjalną, która w ramach swoich właściwości prowadzi działania zapewniające bezpieczeństwo wewnętrzne państwa i chroniące jego porządek konstytucyjny. Zgodnie z przepisami Ustawy z 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu, do podstawowych zadań ABW zalicza się:

- rozpoznawanie i zwalczanie zagrożeń godzących w bezpieczeństwo wewnętrzne państwa oraz jego porządek konstytucyjny, a w szczególności w suwerenność i międzynarodową pozycję, niepodległość i nienaruszalność jego terytorium, a także obronność państwa;
- rozpoznawanie i wykrywanie przestępstw:
 - szpiegostwa, terroryzmu, bezprawnego ujawnienia lub wykorzystania informacji niejawnych i innych przestępstw zagrażających bezpieczeństwu państwa;
 - działań godzących w podstawy ekonomiczne państwa;
 - w zakresie produkcji i obrotu towarami, technologiami i usługami o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa państwa;
 - nielegalnego wytwarzania, posiadania i obrotu bronią, amunicją i materiałami wybuchowymi, bronią masowej zagłady oraz środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi w obrocie międzynarodowym, oraz ściganie ich sprawców;
- realizowanie (w granicach swojej kompetencji) zadań związanych z ochroną informacji niejawnych oraz sprawowanie funkcji krajowej władzy bezpieczeństwa w zakresie ochrony informacji niejawnych w stosunkach międzynarodowych;
- uzyskiwanie, analizowanie, przetwarzanie i przekazywanie właściwym organom informacji mogących mieć istotne znaczenie dla ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i jego porządku konstytucyjnego.

Agencja Wywiadu (AW) jest służbą specjalną, która w ramach swoich kompetencji prowadzi działania zapewniające bezpieczeństwo zewnętrzne państw. Swoje zadania realizuje poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej – zadania Agencji wywiadu przedstawiono poniżej.

Zasób interaktywny dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/b/P13CzkE5V>

Podstawowe zadania Agencji Wywiadu

Źródło: Tomorrow Sp.z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Mówiąc o zdaniach Agencji Wywiadu warto podkreślić, że w dobie globalizacji i rozwoju cyberprzestrzeni ważną jej funkcją jest także prowadzenie wywiadu elektronicznego.

Centralne Biuro Antykorupcyjne (CBA) to służba specjalna, której celem jest zwalczanie **korupcji** w życiu publicznym i gospodarczym, w szczególności w instytucjach państwowych oraz samorządowych. Ponadto zostało ono powołane do zadań mających na celu wykrywanie i zwalczanie działalności godzącej w interesy ekonomiczne Polski. Funkcjonariusze CBA prowadzą sprawy operacyjne i postępowania przygotowawcze, realizują działania kontrolne, analityczno-informacyjne, a także prewencyjne (w tym edukacyjne). Na czele Centralnego Biura Antykorupcyjnego stoi jego szef, który nadzorowany jest przez prezesa Rady Ministrów. Działalność szefa CBA podlega kontroli Sejmu.

Logo CBA

Źródło: CBA (<https://commons.wikimedia.org>), domena publiczna.

4. Podsystem bezpieczeństwa i porządku publicznego: Policja oraz Służba Ochrony Państwa

Głównym celem podsystemu bezpieczeństwa i porządku publicznego jest zapobieganie działaniom zagrażającym życiu, zdrowiu i mieniu polskich obywateli oraz innych osób przebywających na terytorium RP, a także ściganie sprawców tych działań. Ponadto wśród zadań systemu wymienia się m.in. ściganie sprawców zamachów na interesy Rzeczypospolitej Polskiej.

Podsystem bezpieczeństwa i porządku publicznego tworzą organy władzy, służby, straże i inspekcje, które specjalizują się w ochronie bezpieczeństwa i porządku publicznego. Zasadniczą rolę w tym systemie odgrywa Policja oraz Służba Ochrony Państwa.

Policja to umundurowana i uzbrojona formacja przeznaczona do ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz do utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego. Jej podstawowe zadania przedstawiono poniżej.

Zasób interaktywny dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/b/P13CzkE5V>

Podstawowe zadania Policji

Źródło: Tomorrow Sp.z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Skład osobowy Policji należy do największych wśród wszystkich służb mundurowych. W formacji tej pracują zarówno funkcjonariusze policyjni, jak również pracownicy cywilni. Najwyższym przełożonym wszystkich funkcjonariuszy jest **Komendant Główny Policji**, który podlega ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych.

Polecenie 4

Wyjaśnij, jaką rolę w Policji pełnią pracownicy cywilni.

Patrol Policji – często już sam widok patrolu policyjnego ma działanie prewencyjne

Źródło: Adam Kliczek (www.zatrzymujczas.pl), licencja: CC BY-SA 2.0.

Służba Ochrony Państwa (SOP) zastąpiła z dniem 1 lutego 2018 roku **Biuro Ochrony Rządu (BOR)**. Do jej podstawowych zadań należy ochrona osób i obiektów oraz przeciwdziałanie skierowanych przeciwko nim przestępstwom. Ochrona dotyczy w szczególności:

- Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej,
- Marszałka Sejmu,
- Marszałka Senatu,
- Prezesa Rady Ministrów,
- Wiceprezesa Rady Ministrów,
- ministra właściwego do spraw wewnętrznych,
- ministra właściwego do spraw zagranicznych,
- innych osób ważnych ze względu na dobro państwa,
- byłych Prezydentów Rzeczypospolitej Polskiej,
- osób posiadających status głowy państwa, szefa rządu oraz ich zastępców, przewodniczącego parlamentu lub izby parlamentu lub ministra spraw zagranicznych,

wchodzących w skład delegacji państw obcych przebywających na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej,

- wybranych polskich przedstawicielstw dyplomatycznych, urzędów konsularnych oraz przedstawicielstw przy organizacjach międzynarodowych poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej,
- obiektów i urządzeń o szczególnym znaczeniu,
- obiektów służących Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej, Prezesowi Rady Ministrów, ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych oraz ministrowi właściwemu do spraw zagranicznych.

5. Podsumowanie

- **Podsystemy ochronne** polskiego systemu bezpieczeństwa narodowego to systemy i instytucje, których zadaniem jest ochrona obywateli oraz bezpieczeństwa publicznego.
- **Do podsystemów ochronnych** polskiego systemu bezpieczeństwa narodowego zalicza się:
 - wymiar sprawiedliwości oraz organy ochrony prawnej (w tym prokuraturę i Służbę Więzienną),
 - służby specjalne,
 - podsystem bezpieczeństwa i porządku publicznego, tworzony przez organy władzy publicznej, służby, straże i inspekcje wyspecjalizowane w ochronie bezpieczeństwa i porządku publicznego, w tym Policję i Służbę Ochrony Państwa,
 - służby ratownictwa i ochrony ludności,
 - elementy zarządzania kryzysowego,
 - służby graniczne,
 - pozostałe instytucje chroniące bezpieczeństwo publiczne, które ze względu na ich podległość, strukturę organizacyjną, jak również zakres wykonywanych zadań, można podzielić na centralne, samorządowe i prywatne.
- Wszystkie wymienione elementy łącznie tworzą **potencjał ochronny Rzeczypospolitej Polskiej**. O jakości tego potencjału decyduje sprawność i efektywność podsystemów ochronnych polskiego systemu bezpieczeństwa narodowego.
- Zgodnie z art. 175 ust. 1 Konstytucji RP, **wymiar sprawiedliwości** w Polsce sprawują: Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe.
- Z instytucjami wymiaru sprawiedliwości ściśle współdziałają **organy ochrony prawnej**, w tym przede wszystkim prokuratura i Służba Więzienna.
- Ogólnie przyjmuje się, że podmiotami realizującymi specjalne zadania ochronne w RP (tzw. **służbami specjalnymi**) są: Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego (ABW),

Agencja Wywiadu (AW), Centralne Biuro Antykorupcyjne (CBA), a także Służba Wywiadu Wojskowego oraz Służba Kontrwywiadu Wojskowego.

- **Zadaniem podsystemu bezpieczeństwa i porządku publicznego** jest zapobieganie działaniom zagrażającym życiu, zdrowiu i mieniu polskich obywateli oraz innych osób przebywających na terytorium RP, a także ściganie sprawców tych działań. Jest on tworzony przez organy władzy publicznej, służby, straże i inspekcje wyspecjalizowane w ochronie bezpieczeństwa i porządku publicznego. Główną rolę w tym systemie odgrywa Policja oraz Służba Ochrony Państwa.
- **Policja**, jako umundurowana i uzbrojona formacja, przeznaczona jest do ochrony obywateli oraz do utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego.
- **Służba Ochrony Państwa (SOP)** jest formacją wykonującą działania o charakterze ochronnym, w szczególności w zakresie ochrony najważniejszych organów władzy i administracji publicznej.

6. Praca domowa

Polecenie 5

Napisz wypracowanie, w którym wyjaśnisz, dlaczego odpowiednie współdziałanie wymiaru sprawiedliwości, prokuratury, służb specjalnych oraz Policji jest niezbędne dla zapewnienia ochrony obywateli Rzeczypospolitej Polskiej.

7. Słownik

Definicja: korupcja

obiecywanie, proponowanie, wręczanie, żądanie, przyjmowanie przez jakąkolwiek osobę (bezpośrednio lub pośrednio) jakiegokolwiek nienależnej korzyści majątkowej, osobistej lub innej, dla niej samej lub jakiegokolwiek innej osoby, bądź przyjmowanie propozycji/obietnicy takich korzyści w zamian za działanie lub zaniechanie działania w wykonywaniu funkcji publicznej lub w toku działalności gospodarczej

Definicja: osoba fizyczna

wobec prawa – każdy człowiek od chwili urodzenia do chwili śmierci

Definicja: osoba prawna

jednostka organizacyjna powołana do określonych celów, którą przepis prawny uznaje za samodzielny podmiot prawa cywilnego

Definicja: wymiar sprawiedliwości

działalność organów państwa polegająca na rozstrzyganiu sporów o prawo, w których przynajmniej jedną ze stron jest osoba fizyczna lub podmiot podobny (np. osoba prawna)

8. Zadania

Ćwiczenie 1

Zaznacz, które z wymienionych instytucji należą do podsystemów ochronnych polskiego systemu bezpieczeństwa narodowego.

☐ Prezydent RP

☐ Służba Więzienną

☐ Służba Ochrony Państwa

☐ Służby ratownictwa i ochrony ludności

☐ Siły Zbrojne RP

☐ Rada Ministrów

☐ Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego

EdB

Źródło: Michał Banaś, licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2

Wskaż, które zdania są prawdziwe, a które – fałszywe.

Zdanie	Prawda	Fałsz
Wymiar sprawiedliwości w Polsce sprawują: Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy szczególne, trybunały oraz prokuratura.	☐	☐
Jednym z zadań Służby Więziennej jest prowadzenie oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych wobec osób skazanych na karę pozbawienia wolności.	☐	☐
Służba Więzienna, jako formacja polityczna, podlega ministrowi sprawiedliwości.	☐	☐
W Polsce funkcja prokuratora generalnego połączona jest z funkcją ministra sprawiedliwości.	☐	☐
W Służbie Więziennej pracują zarówno funkcjonariusze, jak i pracownicy cywilni.	☐	☐
Prokuratura w Polsce jest podzielona na dwie części - cywilną i wojskową.	☐	☐

EdB

Źródło: Michał Banaś, licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3

Połącz nazwy instytucji z właściwymi dla nich opisami.

Centralne Biuro Antykorupcyjne

stanowi umundurowaną i uzbrojoną formację przeznaczoną do ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego

Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego

służba specjalna powołana do zwalczania korupcji w życiu publicznym i gospodarczym

Policja

służba specjalna, która w ramach swoich właściwości prowadzi działania zapewniające bezpieczeństwo wewnętrzne państwa i chroniące jego porządek konstytucyjny

Służba Ochrony Państwa

wykonuje działania o charakterze ochronnym, w zakresie ochrony najważniejszych organów władzy i administracji publicznej

Agencja Wywiadu

swoje zadania realizuje poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej

EdB

Źródło: Michał Banaś, licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4

Do zadań funkcjonariuszy SOP należy ochrona najważniejszych organów władzy i administracji publicznej. Zaznacz, kogo ochrania SOP.

☐ szefów partii politycznych

☐ szefów klubów poselskich

☐ Prezesa Rady Ministrów

☐ byłych Prezydentów Rzeczypospolitej Polskiej

☐ Marszałka Sejmu

☐ Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej

☐ byłych Prezesów Rady Ministrów

☐ ministra właściwego do spraw wewnętrznych

EdB

Źródło: Michał Banaś, licencja: CC BY 3.0.